

Lidia DAKOWICZ, Agnieszka FILIPEK

Czy patriotyzm jest wartością pożądaną w edukacji? Opinie nauczycieli szkół białostockich

Artykuł prezentuje wycinek badań przeprowadzonych pod koniec 2006 roku wśród nauczycieli szkół białostockich. Jednym z celów było ustalenie, czy w opinii nauczycieli patriotyzm¹ jest wartością pożądaną w edukacji. Chodziło o sprawdzenie, czy nauczyciele przekazują tę wartość swoim uczniom oraz czy ich zdaniem należy ją przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania. W związku z tym zadano badanym m.in. następujące pytania: jakie wartości przekazuje Pan/Pani w szkolnym procesie nauczania i wychowania? Które z wymienionych wartości, typowych dla kultury polskiej, zdaniem Pana/Pani należy przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania?

Badaniami objęto nauczycieli zespołów szkół zawodowych w Białymstoku: Zespołu Szkół Zawodowych nr 2 (24,0%), Zespołu Szkół Handlowo-Ekonomicznych (20,0%), Zespołu Szkół Gastronomicznych (16,0%), Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 (15,2%), Zespołu Szkół Metalowo-Drzewnych (12,8%), Zespołu Szkół Zawodowych nr 5 (12,0%). Ogółem przebadano 125 nauczycieli². Badania przeprowadzono na przełomie października i listopada 2006 roku. Wśród nauczycieli przeważającą część stanowiły kobiety (80,8%). Biorąc pod uwagę wiek nauczycieli, wyszczególniono następujące przedziały: 26-35 lat (41,6%), 36-45 (28,8%), 46-55 lat (20,8%), powyżej 55 lat (4,0%) oraz do 25 roku życia (3,2%). Większość badanych posiadała wykształcenie wyższe uniwersyteckie (74,4%), 13,6% wyższe politechniczne, 8,8% inny typ wykształcenia, np. wyższe zawodowe lub sportowe (ukończyli Akademię Wychowania Fizycznego), zaś 3,2% badanych nauczycieli posiadało wykształcenie niepełne wyższe. Zdecydowana większość badanych naucza przedmiotów ogólnokształcących (72,8%), pozostali (23,2%) przekazują wiedzę zawodową. Gdy chodzi o staż pracy w zawodzie nauczyciela, to najwięcej było

¹ Patriotyzm należy do wartości typowych dla kultury polskiej, obok takich, jak: rodzinność, poczucie wspólnoty, umiłowanie dziecka, ważna rola kobiet, wrażliwość na sacrum, uczciwość i romantyzm, wewnętrzna wolność, osobista godność, poczucie honoru, indywidualizm, zdolność przebaczenia, gościnność, towarzyskość, hojność, gotowość do poświęceń i ofiary, umiłowanie wolności, suwerenność, optymizm, nadzieja wbrew nadziei, tolerancja, otwartość na inne kultury, szacunek dla pracy twórczej, demokracja i obywatelskość oraz krytycyzm wobec władzy, L. Dyczewski, *Kultura polska w procesie przemian*, Lublin 1993, s. 60-64; idem, *Trwałość kultury polskiej*, [w:] *Wartości w kulturze polskiej*, L. Dyczewski (red.), Lublin 1993, s. 31-37; idem, *Trwałość i zmienność kultury polskiej*, Lublin 2002, s. 8, 13.

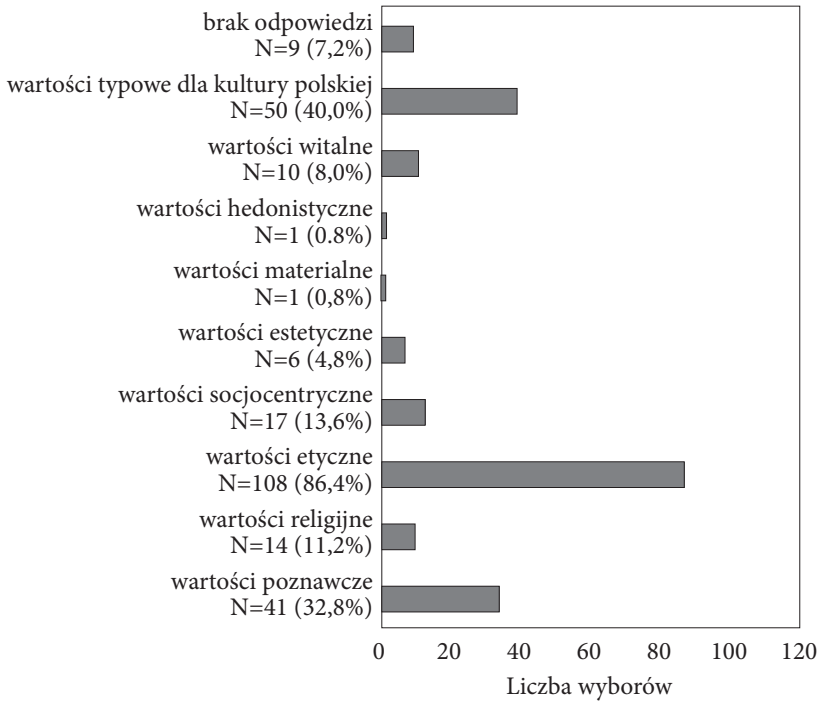
² Badania zostały przeprowadzone przez Annę Brakoniecką i Agatę Cilak w ramach seminarium magisterskiego, prowadzonego przez dr L. Dakowicz, w latach 2005-2007.

osób posiadających staż pracy do 5 lat (26,4%), od 6 do 10 lat było 20,8% badanych, dłużej niż 20 lat pracowało 19,2%, od 11 do 15 lat 18,4%, a 14,4% od 16 do 20 lat. Jedna osoba nie udzieliła odpowiedzi na to pytanie. Staż pracy nauczycieli w danym zespole szkół zawodowych wyglądał następująco: 39,2% nauczycieli posiadało staż pracy do 5 lat, 24,0% od 6 do 10 lat, 14,4% od 11 do 15 lat, 11,2% powyżej 20 lat, 10,4% od 16 do 20 lat. Większość badanych określiła siebie jako osoby wierzące (81,6%, w tym 12,0% – głębokoboko wierzące), 8,8% jako niezdecydowane, ale przywiązane do tradycji religijnej, 7,2% obojętne religijnie, a 2,4% jako niewierzące. Przynależność do organizacji deklarowało 15,2% respondentów, w tym 12,8% mówiło o aktywnym członkostwie (najczęściej były to różnorodne stowarzyszenia religijne, np. Ruch Rodzin Nazaretańskich, Ruch Światło Życie, Bractwo Młodzieży Prawosławnej, Salezjański Ruch Ewangelizacyjny). 84,8% nie należało do żadnej organizacji. Badani nauczyciele najczęściej oceniali swoją sytuację materialną jako przeciętną (57,6%), 24,8% uważało ją za raczej dobrą, 11,2% za raczej złą. Niewielki odsetek oceniał swoją sytuację materialną jako bardzo dobrą (4,0%), czy zdecydowanie złą (2,4%). Jeżeli chodzi o motywy podjęcia pracy w zawodzie nauczyciela: najczęściej podawano możliwość kontaktu i pracy z młodymi ludźmi (65,6%), rzadziej powołanie do bycia nauczycielem (42,4%), możliwość przekazywania wiedzy (39,2%), duże możliwości twórczego działania (30,4%) oraz możliwość kształtowania osobowości młodych (24,0%). Nauczyciele zespołów szkół zawodowych w Białymstoku uważali, że podstawowym zadaniem nauczyciela jest nauczanie i kształcenie umiejętności uczniów (84,0%) oraz wychowywanie i socjalizacja uczniów (80,0%). Opiekę i pomoc uczniowi wymieniało 28,8%. Prawie wszyscy badani (97,6%) uważali, że nauczyciel powinien przekazywać wartości.

Aby ustalić wartości, które nauczyciele przekazują w procesie edukacji, zadano im pytanie otwarte: jakie wartości przekazuje Pan/Pani w szkolnym procesie nauczania i wychowania? Odpowiedzi respondentów zostały pogrupowane według następujących kategorii: wartości poznawcze, religijne, etyczne, socjocentryczne, estetyczne, materialne, hedonistyczne, witalne oraz typowe dla kultury polskiej³. Nauczyciele najczęściej wymieniali wartości, które zostały zaliczone do grupy wartości etycznych (86,4%). Wartości należące do centrum kultury polskiej przekazuje 40,0% respondentów (50 osób), zaś poznawcze 32,8% (wykres 1), z czego 21 (16,8%) badanych nauczycieli deklarowało, że przekazuje patriotyzm.

³ Przykładowe odpowiedzi badanych, które zostały zaliczone do wartości poznawczych: wiedza, poszerzanie horyzontów myślowych, zamiłowanie do nauki, dążenie do zdobywania wiedzy, samokształcenie; wartości religijnych: wiara w Boga, wartości metafizyczne; wartości etycznych: bycie dobrym człowiekiem dla innych, szacunek, dążenie do moralnych ideałów, odpowiedzialność, kultura osobista, uczciwość, pomoc słabszym; wartości socjocentrycznych: Ojczyzna, szacunek dla norm społecznych, poszanowanie mienia społecznego, współżycie w społeczeństwie; wartości estetycznych: piękno, estetyka, twórczość; wartości materialnych: dobrobyt, komfort życia; wartości hedonistycznych: przyjemność, wygodne życie; wartości witalnych: sprawność fizyczna, zdrowie, aktywny wypoczynek. A. Brakoniecka, *Przekaz wartości przez nauczycieli zespołów szkół zawodowych w Białymstoku*, Białystok 2007, (mps Arch. Uniwersytet w Białymstoku), s. 62-63.

Wykres 1. Wartości, które nauczyciele przekazują w szkolnym procesie nauczania i wychowania

Procenty nie sumują się do 100,0%, ponieważ respondenci mogli podawać kilka wartości.
Źródło: badania własne

Następnie badanym osobom przedstawiono 14 różnych grup wartości typowych dla kultury polskiej i poproszono, aby zaznaczyli, które z nich powinny być ich zdaniem przekazywane w szkolnym procesie nauczania i wychowania (tabela 1).

W opinii respondentów wszystkie wartości typowe dla kultury polskiej powinny być przekazywane przez nauczyciela w szkolnym procesie nauczania i wychowania. Jednak nie wszystkie wartości powinny być ich zdaniem przekazywane w jednakowym stopniu. Gdy chodzi o **patriotyzm**, to 61,6% respondentów uważa, że wartość ta powinna być zdecydowanie przekazywana, zaś 32,0% uważa, że należy ją raczej przekazywać. W rankingu wartości typowych dla kultury polskiej⁴ **patriotyzm** znalazł się na 6 miejscu wśród wartości, które nauczyciel powinien przekazywać w szkolnym procesie nauczania i wychowania, obok takich wartości, jak: wewnętrzna wolność, osobista godność, honor i indywidualizm oraz umiłowanie dziecka i ważna rola kobiet (wykres 2).

⁴ Maksymalna ilość punktów – 625.

Tabela 1. Wartości typowe dla kultury polskiej, które należy przekazywać w szkolnym procesie edukacji

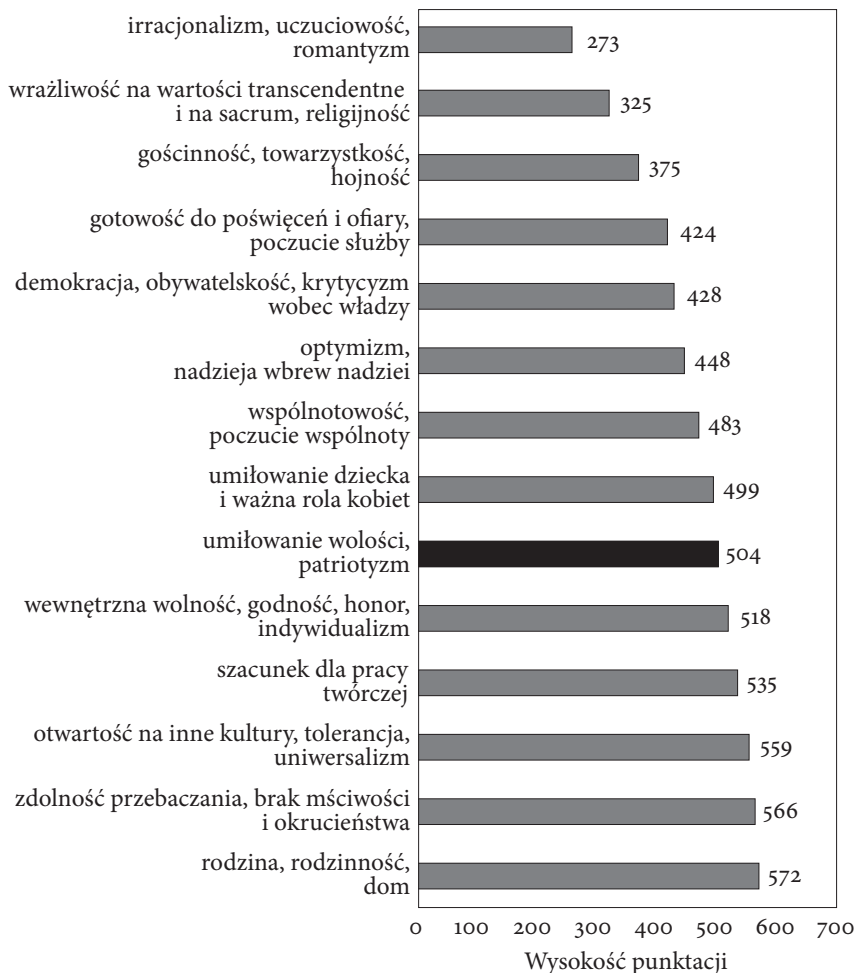
Rodzaje wartości	Zdaniem nauczycieli zespołów szkół zawodowych w Białymstoku należy przekazywać:										Razem	
	Zdecydowanie tak		Raczej tak		Raczej nie		Zdecydowanie nie		Trudno powiedzieć		N	%
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%		
Rodzina, rodzinność, dom	103	82,4	19	15,2	0	0,0	1	0,8	2	1,6	125	100,0
Wspólnotowość, poczucie wspólnoty	69	55,2	46	36,8	0	0,0	0	0,0	10	8,0	125	100,0
Umiłowanie dziecka i ważna rola kobiet	76	60,8	39	42,2	2	1,6	0	0,0	8	6,4	125	100,0
Wrażliwość na wartości transcendentne i na sacrum, religijność	35	28,0	53	42,4	9	7,2	6	4,8	22	17,6	125	100,0
Irracjonalizm, uczuciowość, romantyzm	15	12,0	64	51,2	18	14,4	4	3,2	24	19,2	125	100,0
Wewnętrzna wolność, osobista godność, honor, indywidualizm	83	66,4	34	27,2	4	3,2	1	0,8	3	2,4	125	100,0

Tabela 1. cd.

Zdolność przebaczenia, brak mściwości i okrucieństwa	97	77,6	27	21,6	0	0,0	0	0,0	1	0,8	125	100,0
Gościnność, towarzyskość, hojność	33	26,4	69	55,2	9	7,2	2	1,6	12	9,6	125	100,0
Gotowość do poświęceń i ofiary, poczucie służby	55	44,0	51	40,8	2	1,6	2	1,6	15	12,0	125	100,0
Umiłowanie wolności, patriotyzm	77	61,6	40	32,0	2	1,6	1	0,8	5	4,0	125	100,0
Optymizm, nadzieja wbrew nadziei	59	47,2	50	40,0	3	2,4	0	0,0	13	10,4	125	100,0
Otwartość na inne kultury, tolerancja, uniwersalizm	95	76,0	28	22,4	0	0,0	1	0,8	1	0,8	125	100,0
Szacunek dla pracy twórczej	80	64,0	45	36,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	125	100,0
Demokracja, obywatelskość i krytycyzm wobec władzy	49	39,2	61	48,8	3	2,4	1	0,8	11	8,8	125	100,0

Źródło: badania własne

Wykres 2. Ranking wartości kultury polskiej, które nauczyciel powinien przekazywać

Źródło: badania własne

Porównując deklaracje nauczycieli odnośnie faktu przekazywania przez nich patriotyzmu oraz ich poglądy co do konieczności przekazu tej wartości w szkolnym procesie nauczania i wychowania należy stwierdzić, iż badani nauczyciele zdecydowanie częściej podają patriotyzm jako wartość pożądaną w przekazie nauczyciela, niż jako wartość przez siebie przekazywaną.

W badaniach przeprowadzonych na początku 2004 roku w 19 szkołach podstawowych, głównie Polski południowej, którymi objęto 393 uczniów klas VI, 316 z nich uważa patriotyzm za wartość potrzebną (217 uczniów odpowiedziało – tak, 99 – raczej tak)⁵. Skoro, młodzi Polacy dostrzegają potrzebę obcowania z treściami

⁵ J. Mazur, Czy jesteśmy patriotami?, „Wychowawca” 2005, nr 4, s. 5-7.

patriotycznymi, widzą rolę wychowania patriotycznego, to tym bardziej nauczyciele powinni zadbać o właściwe miejsce patriotyzmu w edukacji szkolnej. Niestety, biorąc pod uwagę otrzymane wyniki badań przeprowadzonych wśród nauczycieli zespołów szkół zawodowych w Białymstoku, należy stwierdzić, że nie widzą oni wyraźnej potrzeby przekazu tej wartości swoim uczniom.

W historii Polski wychowanie patriotyczne zawsze zajmowało ważne miejsce w edukacji, bez względu na to, czy edukacja odbywała się w domach rodzinnych, czy na pensji, czy w instytucjach szkolnych. Szkoła, obok rodziny, Kościoła i innych organizacji, jest niewątpliwie ważnym miejscem rozwijania i kształtowania postaw patriotycznych. Mimowolnie nasuwa się wniosek, że to nauczyciele mają istotne zadanie do spełnienia w tym obszarze. Zdaniem Kazimierza Ryczana, przed nauczycielem staje dziś wezwanie do wprowadzania treści patriotycznych, jako ścieżki programowej, w trakcie realizacji procesu edukacyjnego. Przekazywanie treści patriotycznych jest wręcz obowiązkiem współczesnego nauczyciela⁶.

Patriotą nikt nie jest od urodzenia, człowiek staje się nim w miarę uświadamiania sobie zadań, jakie są mu dane do wypełnienia, gdy ma możliwość rozwijania oczekiwanych właściwości osobowych⁷. Postawę patriotyczną kształtuje nauczyciel poprzez działalność dydaktyczno-wychowawczą. Musi on tak organizować sytuacje wychowawcze, aby, jak podkreśla Roman Król, ujmować różne aspekty wychowania patriotycznego⁸.

Potrzeba wychowania ku wartościom patriotycznym jest uzasadniona wieloma względami. Krystyna Chałas, podkreśla przede wszystkim ważną rolę tych wartości w integralnym rozwoju człowieka, potrzebę pokoju światowego, sytuację związaną z wejściem Polski do Zjednoczonej Europy, istnienie nacjonalizmu i kosmopolityzmu, migracje narodów⁹. Czasami daje o sobie znać pytanie: jak edukować młodych na kosmopolitów czy patriotów? Zdaniem naukowców na gruncie edukacji toczy się spór o to, czy najważniejszą siłą motywacyjną człowieka mają być wartości, a wśród nich patriotyzm, czy też siły tkwiące w człowieku, takie jak egocentryzm, dążenie do przyjemności, maksymalizacja zysków, odrzucenie ograniczeń¹⁰. Należy pamię-

⁶ K. Ryzan, *Patriotyzm wyzwaniem dla szkoły i katechezy*, [w:] *Wychowanie do patriotyzmu*, ks. W. Janiga (red.), Przemysł – Rzeszów 2006, s. 374.

⁷ R. Król, *Wychowanie patriotyczne*, „Wychowawca” 2004, nr 4, s. 9.

⁸ Chodzi o to, aby wychowanie patriotyczne było realizowane w trzech, powiązanych ze sobą, aspektach: 1) jako historycznie określone zjawisko społeczne wynikające z osiągniętego przez życie zbiorowe poziomu dojrzałości, wyrażającej się w organizacji i ustawicznym doskonaleniu życia społeczno-kulturalnego, ekonomicznego i obronnego państwa; 2) jako specyficzna wartość moralna i społeczna. Właściwa interpretacja tych wartości ma istotne znaczenie wychowawcze, dotyczy bowiem form rozumienia podstawowych aspektów perspektywy narodu oraz przewyższania antynomii między wartością narodu a wartością państwa, wartością życia duchowego, wartością ludzkości. Realizacja patriotyzmu w tym aspekcie jest szczególnie aktualna. Współczesny Polak, to także członek Unii Europejskiej; 3) jako postawa psychologiczna. Wówczas nauczyciel musi orientować się i mieć wiedzę z zakresu kształtowania postaw społecznych. Ibidem.

⁹ K. Chałas, S. Kowalczyk, *Wychowanie ku wartościom narodowo-patriotycznym. Elementy teorii i praktyki*, t. II, Lublin – Kielce 2006, s. 129.

¹⁰ Por.: K. Ostrowska, *Patriotyzm – wartość ceniona czy zaniedbana?*, [w:] *Wychowanie do...*, s. 384; J. Zubelewicz, *Dwie filozofie edukacji: aksjocentryzm i pajdocentryzm*, Warszawa 2003.

tać, iż kondycja narodu, poczucie więzi, wspólnotowości w dużej mierze zależy od tego, czy wyposażymy młodych w wartości patriotyczne. Ponieważ na jakość polskiego patriotyzmu ma wpływ edukacja patriotyczna w szkole, należy zastanowić się nad tym, co zrobić, aby nauczyciele bardziej tę wartość cenili, rozumieli potrzebę jej przekazu swoim uczniom oraz dysponowali umiejętnościami przekazywania tej wartości.

